

خصائل و فضایل حضرت خدیجه (س)

فاطمه مجرد^۱

مرضیه مجرد ارو جعلی لو^۲

چکیده

نائیل شدن به مقامات و مراتب بالا، کسب فضایل و عنایات ویژه الهی و مشمول الطاف و رحمت خدا شدن، بی دلیل و اتفاقی باشد، بلکه به طور قطع باید عنایت حق تعالی را هم داشته باشد. حضرت خدیجه کبری (س) بانویی است که به لحاظ نسب، اصالت و شرافت دارد و از نظر کمالات و فضایل اخلاقی، بانویی کم‌بدیل به شمار می‌رود؛ ایثار، صبر و بردباری، ایمان پایدار، عفت، عقل و درایت، شجاعت و سخاوت بی‌بدیل از جمله خصال ستوده ایشان است. حضرت خدیجه (س) به فرمایش رسول اکرم (ص) در زمره چهار زن برگزیده عالم است. همچنین در زمره افرادی است که بهشت مشتاق اوست و خداوند و فرشتگان به او درود فرستاده است. خداوند متعال چنین مقدر کرد که حضرت خدیجه (س) با آن خلق و خوی شایسته، محرم حریم نبوت و امامت شود و جدۀ یازده ستاره پرفروغ آسمان ولایت و زعامت باشد. از طرفی دیگر تاج همسری حضرت محمد مصطفی (ص) و مادری بانوی دو سرا، حضرت زهرا (س) را بر سر نهاد و بر این عزت و کرامتی که نصیبش شده، ببالد و بر اقران خویش مباحثات کند. این همه تجلیل و بزرگداشت از مقام حضرت خدیجه (س)، ما را بر آن می‌دارد که اندکی درباره شخصیت و فضایل وی پژوهش کنیم و شاخصه‌ای که او را به چنین مرتبه‌ای رسانده است، برشماریم.

واژگان کلیدی: رسول اکرم (ص)، خدیجه (س)، زهرا (س)، فضایل اخلاقی، ایثار، بردباری.

۱. کارشناس ارشد روانشناسی عمومی، دانشگاه پیام نور، اردبیل. mahfam1391@gmail.com

۲. کارشناس ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه محقق اردبیل. m.mojarrad2017@gmail.com

مقدمه

قرآن کریم برخلاف تصور برخی افراد که فقط مردان را الگوی افراد و جامعه می‌دانند، آنجا که می‌خواهد الگوها و اسوه‌ها را معرفی کند، در کنار اسوه بودن حضرت ابراهیم (ع) و پیامبر اکرم ص، الگوها و نمونه‌هایی از زنان وارسته و همچنین زنان گمراه را نیز به جامعه و مومنان معرفی می‌نماید. آیات قرآنی نشان می‌دهد که زنان بزرگ نه تنها الگو و اسوه برای زنان می‌باشند، بلکه مثال و نمونه برای کل جامعه هستند. در همین راستا بیان فضایل و مقامات حضرت خدیجه (س) می‌تواند برای کل جامعه اسلامی راهگشا باشد و الگوی زیبایی برای جامعه ایمانی قرار گیرد. قطعاً فضایل و مقامات حضرت خدیجه (س) بدون اسباب و علت نمی‌تواند باشد، عقل و عنایات و الطاف الهی ریشه فضایل و مقامات اوست. در کلمات برخی مورخان به این جملات بر می‌خوریم: "خدیجه با آنچه خداوند از بزرگی و خیر که نسبت به او اراده کرده بود، بانوی خردمند شریفی بود. او در آن دوران از برترین افراد در نسب و بزرگترین شخصیت در شرف و ثروتمندی بود." (دیار بکری، بی تا: ۲۶۳)

خداوند متعال بارها موقعیت و مقام خدیجه (س) را از طرق گوناگون آشکار نموده و از منزلت رفیع او در درگاه الهی پرده برداشته است؛ از آن جمله می‌توان به سلام خاص الهی اشاره کرد؛ بارها سلام سفارشی و موکد ربوبی توسط جبرئیل به محضر خدیجه (س) رسیده است. ابو هریره نقل کرده است که: "جبرئیل نزد پیامبر (ص) آمد و گفت: خدیجه همراه ظرفی سر پوشیده که در آن خورشید یا غذا یا نوشیدنی است نزد تو می‌آید، پس هر گاه آمد، سلام پروردگارش و سلام من را به محضر او برسان." (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۴۴)

هرگاه انسانی در پیشگاه الهی از چنان مقامی برخوردار باشد، بدیهی است که در نزد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نیز دارای منزلتی است رفیع چنانکه تاریخ نیز گواهی می‌دهد که محبوبترین همسران پیامبر اکرم (ص) نزد او، خدیجه کبری بود. (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۵۱۰)

به شهادت پیامبر اکرم (ص)، خدیجه (س) از کامل‌ترین و بهترین الگوهای است که فضایل و مقامات او به حد کمال رسیده است. رسول اعظم (ص) این معنا را با بیانات و تعابیر مختلفی مطرح نموده است؛ از جمله اینکه فرموده اند:

"افضل نساء اهل الجنة خدیجه بنت خویلد، و فاطمه بنت محمد، و مریم بنت عمران، و آسیه بنت مزاحم امراه فرعون" (صالحی شامی، بی تا: ۱۹۵)

فضایل اخلاقی و علمی

مطالعه تاریخ زندگی حضرت خدیجه (س) نشان می‌دهد که او هم در دوران جاهلیت و هم بعد از بعثت خاتم الانبیاء (ص) دارای فضایل اخلاقی و کمالات معنوی بوده است. او در جامعه خود به عنوان یک الگوی زن برتر، تاثیر بسزایی در گسترش صفات نیک انسانی داشته است. ایثار و فداکاری، صبر و بردباری، عفت و پاکدامنی، ایمان و اسلام محکم و پایدار، عقل و درایت، شجاعت، سخاوت و انفاق بی بدیل، از جمله فضیلت‌های پسندیده ایست که صفحات تاریخ این زن نمونه را نشان می‌دهد.

به همین جهت آن بانوی یگانه در میان زنان رسول خدا (ص) شرایط هم کفو بودن را احراز نمود و یک همتای واقعی برای حضرت محمد (ص) بود. عدم ازدواج مجدد پیامبر اکرم (ص) در زمان حیات حضرت خدیجه (س) نشانگر جاذبه‌های معنوی و فضایل اخلاقی بی شمار در وجود آن حضرت است، که بدون تردید برخوردار از آن صفات نقش مهم و اساسی در زندگی رسول خدا (ص) داشته است. به همین جهت پیامبر اکرم (ص) این بانوی تربیت یافته را از برترین زنان بهشتی شمرده است و می‌فرماید: "بهترین زنان اهل بهشت عبارتند از: خدیجه دختر خویلد، فاطمه دختر محمد، مریم دختر عمران و آسیه دختر مزاحم (زن فرعون)". (ابن شهر آشوب، بی تا: ۱۸۶)

گذشته از فضایل اخلاقی، او از کمالات علمی نیز برخوردار بود. تاریخ گواهی که خدیجه در مورد دانش عصر خود اطلاعات فراوانی داشت و از کتاب‌های آسمانی آگاه و از نظر عقل و درایت و زیرکی بر تمام زنان حتی بسیاری از مردان معاصر برتری داشت. بنابراین او دارای تمام کمالات و امتیازهایی بود که یک زن می‌تواند داشته باشد. (گلی زوراه، ۱۴۳۳ق: ۳۷ تا ۵۸)

ایثار، مقاومت و بردباری

فردی مانند خدیجه که در درون ثروت فراوان بزرگ شده طبعاً باید نازپرورده و کم تحمل باشد؛ اما خدیجه با برخورداری از نعمتها بعد از ازدواج و ایمان به پیامبر اکرم (ص) خود را برای تحمل سختیها آماده کرد، تحمل فشارهای مختلف مشرکان مکه، سرزنشهای بستگان، محاصره اقتصادی در شعب ابی طالب و... مخصوصاً محاصره اقتصادی سخت او را اذیت و آزار داد و با کهولت سن (۶۵-۶۳ سالگی) تحمل و بردباری نهایی را به عرصه نمایش گذاشت. واقعه شعب ابی طالب موجب تحلیل قوای جسمانی حضرت خدیجه (س) شد؛ به اندازه‌ای که اندکی پس از پایان محاصره، وفات یافت. بنت الشاطی می‌گوید: "خدیجه در سنی نبود که تحمل آن همه رنج برایش آسان باشد، و از کسانی نبود که در جریان زندگی با تنگی معیشت خو گرفته باشد، اما در عین حال و با وجود کهولت سن، سختیهایی را در اثر محاصره در شعب وارد می‌شد تا سرحد مرگ تحمل می‌کرد." (امامی، ۱۳۸۳ش: ۱۶ تا ۲۲)

میزان فشاری را که بر محاصره شدگان وارد می‌شد، می‌توان از گزارش سعد وقاص فهمید. او می‌گفت:

"شب‌ی از دره بیرون آمدم. از شدت گرسنگی، تمام توانم را ازدست داده بودم. چشمم به پوست خشکیده شتری افتاد. آن را برداشتم و بعد از شستن و پختن و کوبیدن، با آب خمیر مخلوط درست کردم و سه روزی با آن به سر بردم." (طبری، ۱۴۱۲ق: ۷۹)

در این دوره حتی برخی از بستگان پیامبر نیز با بی‌رحمی تمام بر این فشارها می‌افزودند. که از جمله آن می‌توان از ابو جهل نام برد که مانع می‌شد تا حکیم بن حزام به عمه اش، خدیجه (س)، حتی از اموال خود خدیجه آذوقه برساند. (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۸)

از برترین بانوان دوسرا

برترین زنان هستی را چهار زن تشکیل می‌دهند؛ چنانکه ابن اثیر از انس بن مالک از پیامبر اکرم (ص) نقل کرده که فرمودند: "خیر نساء العلمین مریم، آسیه، خدیجه و فاطمه؛ (خصال صدوق: بی تا) برترین زنان عالم مریم، آسیه، خدیجه و فاطمه (س) هستند."

همین‌ها که کوله‌بار کمال را در دنیا بستند، در بهشت نیز در صدر قرار دارند و از جمله آنها خدیجه کبری (س) می‌باشد. "عکرمه" از "ابن عباس" نقل می‌کند که رسول اکرم (ص) فرمودند: "بهترین زنان بهشت اینانند: خدیجه دختر خویلد، فاطمه دختر محمد، مریم دختر عمران و آسیه دختر مزاحم، همسر فرعون." (ابن اثیر، بی تا: ۴۳۷)، (ابن عبدالبر، ۱۴۱۲ق: ۱۸۲۱)

ایمان و اسلام محکم و پایدار

همان بصیرت ژرف خدیجه که باعث انتخاب محمد (ص) برای همسری آینده او شد، عامل ایمان و اسلام اونیز گشت، و باعث شد لقب اول زن مسلمان را به خود اختصاص دهد.

"ابن عبدالبر" به سند خود از پدر "ابی رافع" نقل می‌کند که پیامبر خدا در روز دوشنبه (مبعث) نماز گزارد و خدیجه در (ساعات) آخر همان روز نماز خواند. (ابن عبدالبر، ۱۴۱۲ق: ۴۱۹) و علی (ع) نیز بر ایمان و اسلام خدیجه (س) این گونه صحه گذاشت که: "خانه‌ای واحد در آن روز در اسلام جمع نشد غیر از رسول خدا (ص) و خدیجه و من که سومین آنان بودم. و بوی نبوت را استشمام کردم." (طبری، ۱۴۱۲ق: ۲۰۸)، (ابن ابی الحدید، ۱۳۷۸ق: ۱۹۷)

خدیجه تا آخرین لحظه بر آن ایمان پای فشرد و در راه اسلام فداکاری و گذشت نمود و یک لحظه از رهبر اسلام و حمایت او غافل نگشت.

حضرت خدیجه الگوی عفاف

حضرت خدیجه (س) همسر گرامی رسول اکرم (ص) ۶۸ سال پیش از هجرت نبوی در شهر مکه به دنیا آمد. پدر وی خویلد بن اسد و مادرش فاطمه دختر زائده بن اصم می‌باشد. او در چهل سالگی با حضرت محمد (ص) که ۲۵ سال از عمر شریفش را سپری کرده بود، ازدواج نمود. ثروت خدیجه در میان اهل مکه بی نظیر بود و اهالی مکه با اموال وی به صورت مضاربه‌ای تجارت می‌کردند. حضرت خدیجه (س) پس از ازدواج با پیامبر (ص) همه را در اختیار حضرت رسول (ص) نهاد و از جنبه اقتصادی دین اسلام را تقویت نموده و در گسترش آن نهایت تلاش خود را به جای آورد. مقام او نزد پیامبر اکرم (ص) به حدی بود که در مدت ۲۵ سال زندگی مشترک با این بانوی با عظمت آن حضرت به خاطر تکریم وی با هیچ زنی ازدواج نکرد و بهترین دوران جوانی خویش را به وی بخشید و حتی بعد از رحلت وی، رسول گرامی اسلام (ص) همیشه به یاد محبت‌ها و تلاشهای او بود. (نشر نسیم کوثر، ۱۳۸۵: ۳۴۳)

مشهورترین لقب حضرت خدیجه (س) در عصر جاهلیت طاهره بود، زیرا او پاک‌ترین و عقیف‌ترین بانوی آن دوران بود. (شمس الدین ذهبی، ۱۴۱۳ق: ۱۱۱)

عفت و حیا برای هر انسانی شایسته و لازمه رسیدن به کمال است، اما در بانوان و زنان نیکوتر و پسندیده‌تر است، این ویژگی شخصیتی در حضرت خدیجه (س) نیز بسیار بارز و نمونه بود. آن بانوی مکرمه در تمام مراحل زندگی به ویژه در برخورد با نامحرم همیشه از پشت پرده و حجاب صحبت می‌کرد، حتی در جلسه خواستگاری، از پشت پرده صحبت می‌کردند.

علامه مجلسی در کتاب گران سنگ بحار الانوار بارها به موضوع عفاف و حجاب حضرت خدیجه (س) قبل و بعد از ازدواج با پیامبر (ص) اشاره می‌کند و می‌نویسد: "هر کس از نامحرمان در آن شب ملاقات می‌کرد، خدیجه پشت پرده بود؛ وقتی پدرش به همراه عده‌ای نزد او آمد، او در حجاب کامل بود؛ او طالب در پس پرده ایستاد و خدیجه به او سلام کرد." (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۶۸)

از نمونه‌های دیگر عفت و حیا، مخصوصاً در شبهایی که پیامبر (ص) به امر الهی چهل شب را دور از همسر خود بودند، این است که خدیجه (س) در غیاب همسر کمال عفاف و حجاب را مواظبت می‌کرد. او می‌گوید: سر خود را در هنگام شب پوشانده و پرده در را انداخته و در خانه را می‌بستم. (رضی الدین حلی، ۱۴۰۸ق: ۲۲۱)

این همه نشانه‌های عفت و حیا آن هم در زمان جاهلیت و از بانویی که در اوج رفاه و آسایش قرار دارد، می‌تواند درس‌های مهمی را به مسلمانان داشته باشد.

عقل و درایت

یکی از ویژگی‌های حضرت خدیجه (س) عقل و درایت ایشان است. کتاب‌هایی که به معرفی این شخصیت پرداخته اند، مثل "تذکره الخواص"، "ریاحین الشریعه" و... وغالب کتاب‌هایی که اهل سنت در شرح حال اصحاب نوشته اند، درباره حضرت خدیجه (س) نیز چند صفحه‌ای نگاشته اند. در "صحیح بخاری" آمده است: "از زن‌های زمان خودش زیباتر و عقل و درایتش کامل تر و رای و دیدگاهش تمام تر بود". (بخاری، ۱۴۰۳ق: ۴۹۲)

زنی که بتواند کاروان بزرگ تجاری را مدیریت کند، قطعاً دارای چنین صفاتی است. ایشان حداقل با چهار کشور (مثل شام، حبشه، مصر، یمن و...) ارتباط اقتصادی داشت و حدود چهارصد کارگزار و نیرو زیر دست ایشان بود و هشتاد هزار شتر داشت. یکی از ویژگیهای اقتصاد آن زمان ربا، حيله و حقه در معاملات بود؛ اما ایشان اقتصادی پاک، بدون ربا و با توجه به آن ضوابطی که دین ابراهیمی مد نظر داشته، تشکیل داده بود. این‌ها نشانه عقل و درایت این بانوی بزرگوار است. در روایت است که در شش موضع عقل انسان‌ها را امتحان کنید. (رفیعی، ۱۳۹۷: ۱۱۵ تا ۱۲۱)

شجاعت

از دیگر ویژگی‌های حضرت خدیجه (س) شجاعت ایشان است. شجاعت فقط به شمشیر دست گرفتن نیست. گاهی شجاعت این است که جایی که همه می‌گویند: "نه"، جرات کند و بگوید "آری". رسول خدا (ص) وقتی به مدینه هجرت کردند، همسرانی در آنجا داشتند؛ ولی آنها زمانی با پیامبر (ص) بودند که دوره خوشی آن حضرت بود. پیامبری که وقتی در مدینه وضو می‌گیرد، آب وضویش را به عنوان تبرک از دست هم می‌ربودند. پیامبری که در مدینه وقتی قدم بر می‌داشت، جای قدمش را می‌بوسیدند. مدینه جایی است دور پیغمبر می‌چرخند. اگر زنان پیغمبر (ص) در مدینه با حضرت هستند، دوره خوشی ایشان بوده است؛ اما ده سالی که حضرت خدیجه (س) با پیغمبر در مکه بودند، دوره سختی، گرسنگی، محاصره در شعب ابی طالب و انواع اذیت و آزارها بود. دوره‌ای بود که پیغمبر (ص) و یارانش از گرسنگی سنگ به شکم می‌بستند و گاه سه نفر با یک خرما خود را سیر می‌کردند. دورانی که رسول خدا (ص) در فقر بود، دوران سنگ و چوب و ناسزا و تهمت ساحر و مجنون و کاهن بودن به حضرت بود. در این دوران حضرت خدیجه (س) با شجاعت در کنار همسرش ایستاد. (رفیعی، ۱۳۹۷، ۱۱۵ تا ۱۲۱)

گاهی حضرت خدیجه (س) در کوچه‌های مکه به دنبال پیغمبر می‌گشت و می‌گفت: "کیست که جای پیغمبر خاتم (ص) را به من نشان دهد؟ کیست که بهار من (پیغمبر) را پیدا کند؟" (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۲۴۲)

گاهی می‌دید رسول خدا (ص) پشت سنگی نشسته و خون از پای مبارکش جاری است. با سنگ و چوب

می زدند؛ اما او این زخم‌ها را می بست و مرهم می گذاشت. وقتی رسول خدا به غار حرا می رفت، این همسر فداکار آن راه طولانی را هر روز طی می کرد و برای حضرت غذا می آورد. این شجاعت حضرت خدیجه کبری (ص) است که به عنوان یکی از خصوصیات آن بانوی بزرگوار مدافع، در جایی که همه "نه" می گفتند، ایشان "آری" گفت و پای آن ایستاد.

سخاوت و انفاق بی بدیل

ثروت خدیجه (س) در آن دوران زبانزد خاص و عام بود. ثروت این بانوی کاردان و عاقله به قدری زیاد بود که مال داران درجه یک قریش چون "ابوجهل" و "عقبه بن ابی معیط" در نزد او ناچیز به شمار می رفتند. مورخان ثروت خدیجه را بدین ترتیب شمرده اند:

۱. هزاران شتر که اموال تجارتنی او را حمل می کردند.

۲. قبه‌ای از حریر سبز با طنابهای ابریشمی بر بام خانه اش افراشته بود. این امر نمایان گر ثروت فراوان او بود و فقرا نیز از روی این علامت برای استعانت و کمک مراجعه می کردند.

۳. چهارصد غلام و کنیز که خدمات ارجاعی او را انجام می دادند. (ملبویی، بی تا: ۱۳)، (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۲۲)

پس از ازدواج با پیامبر اکرم (ص) خدیجه تمامی این ثروت را در اختیار رسول خدا (ص) قرار داد و عرض کرد: "خانه من خانه تو، و من هم کنیز تو هستم." (همان دو)

بعد از این قضیه کنار کعبه آمد و بین زمزم و مقام ابراهیم ایستاد و با صدای بلند گفت: "ای عرب! بدانید که خدیجه شما را شاهد می گیرد که خود همه ثروتش را از غلامان و کنیزان، املاک، دامها، مهریه و هدایایش را به محمد (ص) بخشیده است و همه آنها هدیه‌ای است که محمد (ص) آن را پذیرفته است و این کار خدیجه به خاطر علاقه و محبت او به محمد (ص) است. شما در این باره گواه باشید و گواهی دهید." (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۷۵ تا ۷۷)

و پیامبر اکرم (ص) نیز از این اموال برای پیش برد اسلام و اهداف آن نهایت استفاده برد. به همین جهت خود آن حضرت فرمود: "هیچ ثروتی، هرگز مانند ثروت خدیجه به من سود نرساند." (همان، ۶۳)

در فراق بانوی پاک

حضرت خدیجه کبری (س) مدت ۲۵ سال با پیامبر (ص) زندگی کرد و تا زمانی که وی در قید حیات بود آن وجود مبارک همسر دیگری اختیار نکرد و همین موضوع مؤید فضایل حضرت خدیجه (س) می باشد، تمامی

فرزندان رسول اکرم (ص) به جز ابراهیم از آن بانو بوده اند. سرانجام این بانوی بزرگوار در دهمین سال بعثت در سن حدود ۵۰ سالگی و در دهم رمضان چشم از جهان فرو بست و قلب رسول اکرم (ص) و مسلمانان را داغدار نمود. رسول اکرم (ص) پیکر پاکش را در قبرستان ابوطالب دفن نمود. از دست دادن این بانوی با فضیلت و فداکار برای پیامبر (ص) بسیار سخت، غمبار و ناراحت کننده بود. حضرت فاطمه زهرا (س) نیز در غم مادرش سوگوار و عزادار بود، از آن جا که در این ایام دو اندوه جانسوز روی داد؛ یعنی در گذشت ابوطالب (ع) و خدیجه (س) رقم خورد. پیامبر اکرم (ص) فرمود: نمی دانم برای کدامیک افزون تر اندوهناک باشم و آن سال را عام الحزن نامید. (طبرسی، بی تا: ۳۵)

پیامبر (ص) بعد از رحلت آن بانو، بسیار از وی یاد می کرد و با وجود اینکه چنین رفتاری برای برخی از همسرانش غیرقابل تحمل بود ولی بر بزرگداشت و ذکر فضایلش تاکید، از مکارمش سخن و بارها به یادش می گریست. (ابن منظور، ۱۴۰۴ق: ۲۷۵ تا ۲۷۶)، (امین، ۱۴۰۳ق: ۳۰۸)

منابع

• قرآن کریم.

۱. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۳، تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره: دار احیاء الکتب العربیه.
۲. ابن اثیر، عزالدین، (بی تا)، اسد الغابه فی معرفه الصحابه، ج ۵، تهران: المکتبه الاسلامیه.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۲ش)، الخصال، ترجمه: یعقوب جعفری، قم: نسیم کوثر.
۴. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۱، تحقیق: عادل احمد، علی محمد، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۵. ابن شهر آشوب، محمد بن علی مازندرانی، مناقب آل ابی طالب، ج ۲، تحقیق: گروهی از اساتید نجف اشرف، نجف: المکتبه الحیدریه.
۶. ابن عبدالبر، یوسف بن عبدالله قرطبی، (۱۴۱۲ق)، الاستیعاب فی معرفه الاصحاب، ج ۲، تحقیق: علی محمد بجاوی، بیروت: دارالجلیل.
۷. ابن منظور، (۱۴۰۴ق)، مختصر تاریخ دمشق لابن عساکر، ج ۲، دمشق.
۸. امین، سید محسن، (۱۴۰۳ق)، اعیان الشیعه، ج ۶، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
۹. بخاری، (۱۴۰۳ق)، الجامع صحیح، ج ۲ و ج ۱۸، بیروت: دارالکتب العربیه.
۱۰. حلی، رضی الدین علی بن یوسف بن المطهر، (۱۴۰۸ق)، العدد القویه لدفع المخاوف الیومیه، کتابخانه آیت الله رعشی نجفی، قم: چاپ اول.

۱۱. دیار بکری، حسین بن محمد، (بی تا)، تاریخ الخميس فی احوال انفس نفیس، ج ۱، بیروت: دار صادر.
۱۲. ذهبی، شمس الدین، (۱۴۱۳ق)، سیرالاعلام النبء، ج ۲، بیروت: مؤسسه الرساله.
۱۳. صالحی شامی، محمد بن یوسف، (بی تا)، سبل الهدی و الرشاد فی سیره خیرالعباد، ج ۱۱، بی جا.
۱۴. طبری، محمد بن جریر، (۱۴۱۲ق)، جامع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، چاپ اول، بیروت: دارالمعرفه.
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن، اعلام الوری باعلام الهدی، ج ۱۵، تهران: دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
۱۶. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، بحارالانوار، ج ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۲۲، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۷. ملبوبی، محمدباقر، (۱۳۹۷)، الوقایع و الحوادث، نشریه مبلغان فقه و اصول، ش ۲۲۷.
۱۸. نگارنده، (۱۳۸۵ش)، الخصائص النبویه، قم: نشر نسیم کوثر.
۱۹. یعقوبی، ابن واضح، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ترجمه: محمد ابراهیم آیتی.